

Резюме

В статье рассматриваются юридические конструкции как наиболее высокая правовая абстракция. В контексте данной тематики автором уделяется определенное внимание процессу абстрагирования как результату умственной деятельности человека, который позволяет превратить в объект рассмотрения и исследования различные свойства предметов.

Автором определяется смысл юридических конструкций, а также проводится анализ значения юридических конструкций в процессе познания правовых явлений.

Ключевые слова: юридическая конструкция, право, правовые явления, правовая наука, абстракция, правоотношения.

Summary

The article reveals legal constructions as the highest form of legal abstraction. In the context of the represented issue author has paid special attention to definition of the process of abstraction as a result of mental activity of a human being that permits to analyze and discover different features of things.

Author has defined the essence of legal constructions, as well as conducted analyzes of the meaning of these legal constructions in the process of understanding legal matters.

Key words: a legal construction, law, legal matters, legal science, abstraction, legal relations.

Отримано 11.11.2010

А. В. МОХОНЬКО

Аліса В'ячеславівна Мохонько, аспірант Київського університету права НАН України

ПРАВО ТА ПОЛІТИКА ЯК РЕГУЛЯТОРИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Життя сучасного суспільства досить різноманітне, тому часто виникають складні життєві ситуації та відносини, в яких їх учасники мають різні цілі та інтереси. Отже, цілком природно, що протягом тривалого історичного розвитку людського суспільства в ньому сформувалася певна система нормативних регуляторів та різних правил поведінки. До неї входять правила, що засновані на моральних і релігійних установах, економічних і політичних інтересах, звичаї і традиції, правила для членів певних організацій (корпоративні правила тощо).

Цінність нормативного регулювання на основі загальних правил поведінки (норм) полягає у тому, що норма – це готове рішення для людини в певній життєвій ситуації, це готовий варіант дії, що заздалегідь апробований суспільством, державою, соціальною групою і т.д. Саме в цьому полягає головна цінність нормативного регулювання¹.

Розглядаючи у даній статті право та політику як соціальні регулятори маємо на меті розкрити їх регулятивну роль та взаємозв'язок, висвітлити питання пріоритету права над політикою, а також з'ясувати місце влади в політико-правовому регулюванні.

У вітчизняній літературі різноманітними аспектами даного питання займалися політологи: О. Бабкіна, В. Горбатенко, В. Ніконенко та ін., а також правознавці: А. Крижанівський, Н. Оніщенко, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Теліпка та ін. У російській науці цій проблемі присвячено праці таких політологів та юристів, як Ю. Агешин, С. Алексеев, О. Лукашова, Г. Мальцев, В. Нерсисянц, А. Нікітін, Т. Полякова, С. Суворова, Ю. Тихомиров, Т. Тюляєва та ін. Однак в юридичній науці відсутні цілеспрямовані комплексні дослідження права та політики як соціальних регуляторів та питання їх взаємодії, цей аспект висвітлено переважно в межах політології. Це свідчить про актуальність обраної тематики, особливо з огляду на демократичні перетворення в країні, на ствердження принципу верховенства права, на впровадження принципу розподілу влад, що потребує чіткого визначення меж правового та політичного регулювання і встановлення відповідних пріоритетів.

У сучасних умовах цивілізації право як ланцюг усього комплексу регуляторів, що впорядковують поведінку людей, перебуває у складній взаємодії з іншими соціальними регуляторами. Виходячи з владно-політичного потенціалу держави та її ролі у житті суспільства, треба зазначити безпосередній зв'язок з права з таким соціальним явищем та соціальним регулятором як політика (зокрема, політичні норми). Проте політика, звісно, не можлива без функціонування держави та права і в процесі регулювання суспільних відносин перебуває з ними у безпосередніх взаємозв'язку та взаємодії.

Безумовно, серед усіх соціальних регуляторів право є одним з найдієвіших, тому що воно впливає на досить значну частину відносин, в якій безпосередньо зацікавлені держава і суспільство, а також тому, що реалізація права забезпечується насамперед і переважно засобами і можливостями держави, її гілок влади².

Виконання правом своєї соціальної ролі в першу чергу зумовлене його нормативністю. Реалізуючи будь-яку свою функцію, право завжди визначає міру, обсяг належної, забороненої або дозволеної поведінки, визначає правове становище людей та наділяє їх правами та обов'язками у відносинах між собою та з державою.

Однак, можливості впливу права на соціальну дійсність не безмежні. Право регулює суспільні відносини також у взаємодії з іншими нормами – елементами системи соціального нормативного регулювання. Одним із таких елементів є політика в частині своїх соціально-нормативних установок.

Політика – це система відносин між людьми та їх об'єднаннями з приводу влади. Боротьба за владу та її утримання, участь в управлінні державними справами, формування і функціонування інститутів демократії – це сфера політики³. Тобто політика – це передусім відносини. Часто визначення політики, що містяться в літературних джерелах, зводяться до її отождолення з певним видом відносин.

В. Ленін свого часу писав, що «політика є сферою відносин усіх класів і прошарків до держави і уряду, сфера взаємовідносин між усіма класами»⁴.

Ф. Бурлацький також визначав політику як форму взаємовідносин класів, соціальних груп, націй, що прямо чи побічно пов'язана з виявами влади та діяльністю володарювання і яка здатна примусити маси людей до виконання тих чи інших завдань та рішень⁵.

У сучасній науці визначення політики та її цілей прямо пов'язано із завданнями правової держави. Так, Т. Полякова одним із таких завдань визначає суворе втримання міри між позитивними стимулами і примусом, «це і є політикою, оскільки вона є перш за все миротворчістю, мистецтвом можливого, створенням розумних балансів між суспільними силами та соціальними інтересами»⁶.

Як зазначає В. Ніконенко, політика є конкретним різновидом управління, здійснюваного з використанням влади для вдосконалення суспільних відносин. Сутністю політичного управління є свідомий цілеспрямований вплив людей і владних структур на суспільство в цілому або на окремі його сфери з метою їх оптимізації (впорядкування, вдосконалення і розвитку) та досягнення певних цілей⁷.

Так, вихід на рівень регулювання суспільних відносин, тобто відносин між класами, націями та іншими соціальними групами, надає управлінню політичного характеру, у зв'язку з чим може йтися про політичне регулювання.

Вплив політики на розвиток політичних та інших суспільних відносин завжди є регулятивним впливом на свідомість та поведінку значної маси людей, класів, націй на волю і вчинки громадян. Цей вплив здійснюється за допомогою норм, що діють у суспільстві та містять у собі правила поведінки, соціальні цінності, орієнтовану інформацію для людей. Норми регулюють поведінку, діяльність членів суспільства відповідно до тих ідеалів, поглядів, теорій та ідеологій, які отримують в них своє вираження⁸.

Говорячи про сфери власне політичного та правового регулювання, необхідно визначитися з їх пріоритетом, адже політика держави має здійснюватися в чітко визначених правових межах.

У сучасній російській літературі ставиться питання: «право і політика: що є впливовішим у державі? Відповідь така: на жаль, політика, тому що наша держава не стала поки що правовою»⁹.

О. Лукашова зазначає, що будь-які вияви пріоритету політики над правом і правами людини є свавіллям. Якими би привабливими не були політичні цілі, вони не можуть стати виправданням виходу за межі права, порушень конституційної законності, прав людини. Права людини, право в цілому покликані обмежувати політичне свавілля державної влади¹⁰.

Зазначене суттєво відрізняється від позиції щодо ролі політики, яка панувала за умов тоталітарного режиму радянських часів, коли право виступало ефективним та гнучким інструментом політики. Як вираження волі держави, право завжди мало політичний зміст і було однією з форм політики.

Так, Ю. Агешин зазначає: «Політика і право у своїй взаємодії відіграють неоднакову роль. Політика виступає більш важливою і активною частиною суспільної надбудови. Політика, знайшовши своє втілення в праві, вже не лише самостійно, а й за допомогою правових засобів справляє вплив на матеріальне життя суспільства»¹¹.

В. Чхиквадзе щодо взаємозв'язку політики і права підкреслював, що політика – це «внутрішній двигун права, який справляє вирішальний вплив на його розвиток. Право ніщо без політики...»¹².

На протигагу викладеним позиціям В. Несесеянц, досліджуючи положення юридичного позитивізму радянських часів, констатує, що «для легістсько-позитивістського підходу право – це наказ офіційної влади, а його відмінною рисою є примусовість. Тут зникає будь-яка відмінність між правом і свавіллям, і сам закон із правового явища перетворюється на засіб протиправної нормотворчості та інструмент насилля. Також і вихвалювана прибічниками юридичного позитивізму законність, яка спирається на подібні правопорушуючі закони, стає зняряддям свавільної політики авторитарної та тоталітарної влади»¹³.

Так, реальність радянської доби, по суті, заперечувала право як самостійний соціальний регулятор у системі соціально-нормативного регулювання, що, скоріше, можна назвати місцем права в політичному регулюванні.

Автор поділяє думку Г. Мальцева, який переконаний, що сутність політики, як і сутність права, не може бути розкрита без аналізу суспільної влади, і передусім – державної влади. Будь-які спроби вирішувати політичні і правові питання, минаючи проблему влади, заздалегідь не матимуть успіху. Влада – це стрижень і політики, і права; через владу виявляється їх єдність, нею ж визначаються якість і характер даної єдності¹⁴.

Саме політична, державна влада стала могутнім фактором у суспільстві, який здатний був розкрити можливості, силу і призначення позитивного права. Політична державна влада нібито за самою своєю природою призначена для того, щоб дати життя позитивному праву через систему правоохоронних установ, інститутів юрисдикції, забезпечувати сувору і своєчасну реалізацію юридичних норм і принципів.

У цьому ракурсі зв'язок політичної, державної влади з правом – зв'язок обмежений, що створює сам феномен права і надає йому значення реального фактору в публічному житті суспільства. Його глибоке значен-

ня для права виявляється у двох аспектах: 1) державна влада шляхом видання своїх актів (нормативних, судових) в умовах цивілізації наділяє норми і принципи якостями позитивного права – передусім загальною нормативністю, можливістю суворої юридичної визначеності змісту регулювання, з більш широким позицій – якістю інституційності, а у цьому зв'язку – публічним визначенням і загальнообов'язковістю; 2) саме державна влада споряджає необхідними повноваженнями і певними засобами впливу правоохоронні установи, органи юрисдикції, правосуддя, що й дає значні гарантії реалізації правових установ¹⁵.

Виходячи з цього, П. Марков стверджує, що державна влада – це форма, різновид політичної влади, а політична влада в організаційно-управлінському розрізі – це відповідно соціально-публічна влада державно організованого суспільства¹⁶.

Так, ці два види влади різняться за обсягом своїх повноважень та методами владного впливу. Лише суб'єкти державної влади мають право видавати нормативні акти загальнообов'язкового характеру та застосовувати примус, що притаманний органам державної влади¹⁷.

Державна політика, виступаючи одним із аспектів взаємозв'язку та взаємодії права та політики, реформується відповідно до політичної свідомості соціальних сил, що здійснюють державну владу. Вона наділена специфікою вираження, тобто об'єктивується (виявляється) у відповідних актах державної діяльності¹⁸.

Чимало спільного також в їх соціальному призначенні, тому, взаємодіючи, право і політика справляють один на одного відповідний вплив¹⁹. Це в свою чергу характеризує їх взаємозв'язок та взаємозалежність.

Так, право залежить від політики, оскільки: а) будь-які інтереси людей перед тим, як стати правом, мають бути опосередковані державною політикою (діяльністю законодавчих органів та інших правотворчих органів держави); б) політика у праві формується у вигляді формально закріплених прав і обов'язків. Політичні вимоги стають правом лише тією мірою, в якій вони закріплені в системі загальнообов'язкових норм, що охороняються державою.

Політика також залежить від права, яке є засобом її вираження та реалізації.

Право впливає на політику таким чином: а) конституційно закріплює політичний лад суспільства, механізм дії політичної системи (поділ влади, політичний плюралізм, статус партій, виборче право тощо), політичні права і свободи громадян; б) робить легітимними політичні рішення і самі органи державної влади, які їх приймають, що забезпечує останнім підтримку з боку населення (у тому числі не допускає протидії владі у разі прийняття нею непопулярних рішень), визначає межі та можливості діяльності як опозиції, так і правлячих кіл; в) гарантує (охороняє і захищає) політичні права і свободи громадян, забезпечує механізм їх реалізації.

Право виступає таким чином своєрідним індикатором зрілості політики того чи іншого класу, народу (нації), держави.

У демократичній державі легітимація офіційної політики передбачає її відповідність праву, а легалізація – закріплення у правовому законі²⁰.

Політика має перебувати в гармонічній єдності з правом у широкому розумінні цієї категорії, яке закріплює певну державну систему норм і відносин та регулює її.

С. Алексєєв, розглядаючи співвідношення політики і права саме з позиції їх протистояння, зазначає, що «на шляху самоствердження і жорстокості влади основною перешкодою, дратівним чинником стає близький до влади соціальний інститут, у відомому розумінні дітище самої влади – право».

Це вчений пояснює такими основними причинами:

1) закони, юрисдикційна, правосудна діяльність, вкрай необхідні незамінні інститути, за допомогою яких влада стає спроможною найефективніше проводити свою політику, мають за своєю природою інше, «своє» призначення і не завжди узгоджуються з намаганнями влади, яка схильна вирішувати життєво важливі проблеми вольовим наказом;

2) право відноситься до числа тих небагатьох зовнішніх соціальних факторів, які завдяки своїм якостям здатні звести владу до соціально виправданих величин, приборкати її, різко обмежити її вкрай соціально небезпечні, руйнівні вияви²¹.

Так, виходячи з вищевикладеного, як висновок можна визначити такі аспекти співвідношення права та політики.

Взаємодія та взаємозв'язок права та політики:

1) Право та політика мають єдині причини формування, оскільки є своєрідною реакцією суспільства на його проблеми та потреби.

2) Право і політика мають владний характер своєї природи. Через владу виявляється їх гармонійна єдність, оскільки вона є спільним способом діяльності права і політики.

3) Політика і право виконують управлінські функції, є нормативними регуляторами, які встановлюють типову поведінку адресатів через їх права та обов'язки.

Відмінні характеристики права та політики:

1) Змістовними характеристиками політики є політична ідеологія, політичні норми, а також відносини з приводу використання політичної влади. Зміст права, як правило, обмежується правовими нормами, через які реалізується державна правова ідеологія і в яких фіксується юридичний зміст відносин, що регулюються, які відповідає збалансованій волі суспільства.

2) Пріоритет права над політикою є суттєвою відмінною характеристикою даних явищ. Незалежно від політичних цілей неможливим є вихід політики за межі права, порушень конституційної законності, прав людини.

3) Способи та форми зовнішнього вираження права та політики не завжди збігаються. Форми вираження політики більш різноманітні: це й різні ідеологічні концепції, і виступи політичних діячів, і політично значущі дії (мітинги, демонстрації, страйки) і політичні документи (заяви, декларації, програми, устави і т.п.). Форми вираження права менш різноманітні, головною їх особливістю є формальна визначеність та конкретність зафіксованих в них правил поведінки, а також відповідність їх назви компетенції правотворчих органів.

4) Ступінь динамізму права та політики. Політика, на відміну від права, здатна швидше реагувати на зміни у суспільних потребах та інтересах. Право ж характеризується певним консерватизмом, оскільки має нормативно-документальну форму свого зовнішнього вираження, що потребує відповідного проходження усіх стадій тривалого процесу правотворчості.

5) Сфера дії права є вужчою за сферу функціонування політики. Політика тим чи іншим чином торкається практично всіх сфер суспільного і державного життя – права, економіки й моралі, релігії та ідеології, мистецтва і літератури. Сфери дії політики і права лише перетинаються: численні політичні відносини здійснюються поза правовим полем, а деякі правові норми взагалі не стосуються політичної сфери.

¹ Радько Т. Н. Теория государства и права: учеб. – 2-е изд. – М.: Проспект, 2009. – С. 269.

² Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс // Правоведение. – № 4. – 2000. – С. 37.

³ Телітко В. Е. Універсальна теорія держави і права: підруч. – К.: БІНОВАТОР, 2007. – С. 281.

⁴ Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – М.: Изд-во полит. лит., 1963. – Т. 6. – С. 79.

⁵ Ленин В. И. Право. Государство. Политика. – М.: Наука, 1970. – С. 48.

⁶ Полякова Т. М. Право и политика. Спецкурс для студентов гуманитарных вузов. Учебно-методическое пособие. – Майкоп: Изд-во Адыгейского гос. ун-та, 2001. – С. 36 – 37.

⁷ Ніконенко В. М. Політичне управління та його соціотехніка // Політологія: посіб. для студ. / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенко. – К.: Видавн. центр «Академія», 2000. – С. 95.

⁸ Основы теории политической системы / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. Е. Чиркин. – М.: Наука, 1985. – С. 69 – 70.

⁹ Никитин А. Ф., Суворова Н. Г., Тюляева Т. И. Право и политика: метод. пособие: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 2001. – С. 48.

¹⁰ Лукашева Е. А. Права человека и политика // Право и политика современной России / Ред. Мальцев Г. В. – М.: Былина, 1996. – С. 68.

¹¹ Агешин Ю. А. Политика, право, мораль. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 57.

¹² Чхиквадзе В. М. Государство, демократия, законность. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 53.

¹³ Нерсесянц В. С. Право и закон: традиции правопонимания и современность // Право и политика современной России / ред. Мальцев Г. В. – М.: Былина, 1996. – С. 99.

¹⁴ Мальцев Г. В. Право и политика в контексте теории власти // Право и политика современной России / Ред. Мальцев Г. В. – М.: Былина, 1996. – С. 5 – 6.

¹⁵ Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 328 – 329.

¹⁶ Марков П. Г. Политика, власть, демократия: краткий курс лекций по политологии. – Ч. 1. – К., 1999. – С. 85.

¹⁷ Концептуальные проблемы правового регулирования: сб. науч. тр. – Вып. IV / Автор-сост. М. Ф. Маликов. – Уфа: Изд-во Башкирск. ун-та, 2001. – С. 271 – 272.

¹⁸ Полежаи П. Т. Советское право и политика в период строительства коммунизма: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – Х., 1967. – С. 5.

¹⁹ Радько Т. Н. Вказана праця. – С. 724 – 725.

²⁰ Телітко В. Е. Вказана праця. – С. 282.

²¹ Алексеев С. С. Вказана праця. – С. 330.

Резюме

У даній статті досліджені право та політика як регулятори суспільних відносин, розкрито їх взаємозв'язок та взаємодія, висвітлено питання пріоритету права над політикою, а також з'ясовано місце влади в політико-правовому регулюванні.

Ключові слова: право, політика, правове регулювання, політичне рішення, суспільні відносини.

Резюме

В данной статье исследуются право и политика как регуляторы общественных отношений, раскрывается их взаимосвязь и взаимодействие, освещается вопрос приоритета права над политикой, а также определяется место власти в политико-правовом регулировании.

Ключевые слова: право, политика, правовое регулирование, политическое решение, общественные отношения.

Summary

In the represented article author's fulfilled the research of the law and the policy as social relations regulators, described their interrelations and interaction, substantiated the issues of the priority of law over the policy, as well as the place of the power in political-&-legal regulation.

Key words: law, policy, legal regulation, political decision, social relations.

Отримано 15.12.2010